

УДК 347.44:697

М. М. ТОПОРКОВА,*здобувач**Харківського національного університету внутрішніх справ***ТЕПЛОВА ЕНЕРГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ**

Розглянуто різні концепції вчених, положення нормативно-правових актів з питання приналежності теплової енергії до об'єктів цивільних прав.

Життєзабезпечення населення є основною, а в умовах сучасного стану економіки країни – однією з найгостріших проблем України як незалежної держави.

Відносини щодо постачання електричної і теплової енергії, гарячої і питної води, газу, нафти і нафтопродуктів промислових підприємств, комунально-побутових служб і населення опосередковуються договорами постачання енергетичних та інших ресурсів через сполучену мережу, які використовуються що правові інструменти ринкової організації забезпечуючої промисловості.

Дослідження, у тому числі фундаментальні, в галузі правового регулювання постачання товарами (ресурсами) через приєднану мережу проводили такі учені-цивілісти, як М. М. Агарков, М. О. Баринів, І. Л. Брауде, М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, С. Д. Горева, О. С. Іоффе, Н. І. Клейн, Л. А. Куликова, С. М. Корнеєв, Ю. В. Роман, Е. Г. Плієв, О. Н. Садиков, Е. А. Суханов, Б. М. Сейнароєв, О. М. Шафір тощо. Такі автори, як Б. С. Антимонов, Ф. І. Гавзе, В. П. Грібанов, А. Ю. Кабалкін, Ю. Х. Калмиков, Л. А. Лунц, В. В. Меркулов, І. Б. Новицький, В. Ф. Попондопуло, В. А. Рібаков, В. О. Тархов, К. А. Флейшиц, Р. О. Халфіна, В. О. Хохлов, В. А. Шабалін, В. Ф. Яковлев, у своїх роботах частково порушували питання відповідальності, порядку укладення, розірвання і зміни договору.

У зв'язку з цим очевидно, що дана тема актуальна і сьогодні, а з удосконаленням суспільних відносин потребує постійної уваги з боку не лише законодавця, але й учених-цивілістів.

Використання теплової енергії, електрики, так само як і інших видів енергії, є необхідною умовою діяльності людини, а також будь-якого підприємства. У зв'язку з тим, що коло учасників правовідносин споживання теплової і електричної енергії надзвичайно широке, так само як і питання її вироблення/передачі, постає питання про приналежність теплової та інших видів енергії до об'єктів цивільних прав. Це і являє собою основну мету даної роботи.

У цивілістиці питання визначення становища енергії, у тому числі і теплової, як об'єкта цивільного права викликали і продовжують викликати дискусії.

Єдиної думки з питання приналежності енергії до об'єктів цивільних прав, серед учених цивілістів немає і до сьогодні. Дискусійним залишається питання, чи є енергія річчю; спірним є питання про поширення на неї режиму об'єктів права власності.

У загальноприйнятій класифікації об'єктів цивільних прав немає місця для енергії. Традиційна концепція «речової» власності передбачає те, що в основі поняття майнових відносин лежить право власності на матеріальні об'єкти, речі, а саме поняття майна розуміють як адекватне до поняття речі.

Вирішити вказану проблему деякі цивілісти пропонують через ототожнення енергії з особливим, нематеріальним майном, визначеним родовими ознаками. Так, на думку К. Л. Осипчук, електричну енергію слід відносити до такого об'єкта прав, як майно з особливим правовим режимом, який обумовлений специфічними властивостями електричної енергії, не характерними для речей [1, с. 22]. Проте такий підхід має свої недоліки з огляду на збірний характер поняття майна.

Розвиток енергетичного комплексу як складової народного господарства, товарно-грошових відносин у суспільстві зумовлює необхідність юридичного визнання нового вигляду майна. Так, до майна як об'єкта власності почали відносити видобуті сировинні ресурси, вироблену енергію, газ, що виходять за межі загальноприйнятого розуміння речей.

На думку професора Ю. С. Гамбарова, до речей у юридичному сенсі мають бути віднесені нематеріальні речі, такі, як газ, пара, стиснуте повітря і навіть електрика, якщо вони зберігаються в яких-небудь приміщеннях або передаються по трубах і дротах, оскільки енергія – предмет, що знаходиться у зовнішньому світі з якими-небудь цінностями, оборотоспроможності і самостійності [2, с. 575–576]. У той же час слід

зазначити, що деякі іноземні правознавці не поділяють думки багатьох учених цивілістів у частині визнання теплової і інших видів енергії річчю. Німецький правознавець Л. Еннексерус не визнає енергію, електрику, тепло тощо річчю, обґрунтовуючи це тим, що в енергії відсутня природа тілесного предмета [3, с. 13].

Безумовно, оскільки енергія є певною властивістю матерії, її неможливо віднести до таких об'єктів прав, як речі в сенсі предметів матеріального світу. Але деякі правознавці вважають, що постачання теплової та інших видів енергії полягає не в передачі речей або права на річ, а в передачі матеріальних благ, пов'язаних із речами [4, с. 175]. Проте слід зазначити, що таке розуміння енергії структурою об'єктів цивільних правовідносин не охоплюється. У зв'язку з цим стає очевидним неможливість урегулювання цих відносин із застосуванням конкретної норми, яка регулює відносини з приводу речей. У даному випадку врегулювання даних стосунків можливе лише на основі аналогії.

Виходячи з вищесказаного очевидно є неможливість закріплення правом теплової та інших видів енергії як речі (у речовому праві).

Вихід із цієї ситуації запропонував Є. О. Суханов, висунувши наукову концепцію, відповідно до якої лише товар може вважатися об'єктом права власності.

Так, на думку Є. О. Суханова, об'єктом права власності здатне бути все те, що може відчужуватися як товар, бути предметом ринкових відносин незалежних товаровласників. Але об'єктом права власності може бути не просто товар, а продукт праці, що має форму товару, тобто привласнений кимось, отриманий у результаті процесу виробництва. На виробництво і передачу енергії і газу, а також інших ресурсів витрачається праця, вони мають вартість, є продукцією спеціальних галузей промисловості, мають кількісну і якісну оцінку, як і всі інші речі [5, с. 298].

У зв'язку з викладеним очевидно, що дане положення, на наш погляд, вплинуло на думку законодавця, відображену в ст. 179 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Згідно зі ст. 179 ЦК України річчю є предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права і обов'язки. Такі предмети можуть мати природне походження або створюватися в результаті різної діяльності людини [6]. Таке розуміння речі дозволило сформулювати і закріпити в ст. 177 ЦК України поняття об'єктів цивільних прав, їх види. Відповідно до ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, у

тому числі гроші і цінні папери, інше майно, майнові права, результати роботи, послуги, результати інтелектуальної творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Тому до об'єктів цивільного права можна віднести і різні види енергетичних ресурсів і сировини як результату діяльності людини (результати діяльності з вироблення тепла), що стали товаром.

У правовій науці усталалося ототожнення товару з оборотоспроможною річчю або з матеріальним предметом торговельних операцій. Але в сучасному законодавстві України, так само як і в законодавстві інших країн, традиційне розуміння терміна «товар» зазнало змін. Так, п. 1 ст. 656 ЦК України під предметом договору купівлі-продажу має на увазі товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений продавцем у майбутньому. Повне визначення товару, подане у ст. 139 ЦК України вказує, що товаром у складі майна суб'єктів господарювання вважається вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи і послуги. Згідно з Державним стандартом Російської Федерації ГОСТ Р 51303-99, товар – це будь-яка річ, не обмежена в обороті, що вільно відчужується і переходить від однієї особи до іншої за договором купівлі-продажу [7]. Стаття 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» до поняття товару відносить будь-яку продукцію, послуги, роботу, права інтелектуальної власності й інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі) [8].

Таким чином, теплова енергія, так само як і інші види енергії, розглядається цивільним правом як самостійний об'єкт цивільних прав. Але враховуючи положення законів України «Про теплопостачання» [9], «Про електроенергетику» [10] та інших спеціальних нормативних актів, що висувають особливі умови до споживача при використанні ним енергії як товару, вона розглядається як «своєрідний об'єкт», як особливий товар, зі специфічними фізичними ознаками і властивостями.

Для визначення специфічності теплової енергії як об'єкта цивільних прав розглянемо конструкцію договору постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу. Відповідно до п. 1 ст. 714 ЦК України за договором постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'язується поставляти іншій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні і інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів і дотримуватися

режимів її використання, передбачених договором, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання. Зі ст. 714 ЦК України очевидно, що договору постачання енергетичних і інших ресурсів через приєднану мережу, властиві ряд характерних рис, що є в значного числа цивільно-правових договорів, а також відмінних рис тих, що не є характерними або зовсім відсутні в договорі купівлі-продажу, в традиційному розумінні цього інституту. Тому через специфічність теплової енергії вона не може бути повернена, а отже вона не може бути предметом договору зберігання або найму. На основі положення п. 2 ст. 714 ЦК України щодо застосування загальних положень про купівлю-продаж, очевидно, що вживані терміни в договорі постачання енергетичних і інших ресурсів через приєднану мережу не схожі, за винятком того, що споживач оплачує прийняту енергію. Крім того, регулювання відносин постачання енергетичними ресурсами детально регулюються спеціальними законами. Кількість енергії, на відміну від договору купівлі-продажу, відповідно до Закону України «Про теплопостачання» визначається відповідно до даних приладів обліку її споживання, а в разі відсутності приладів обліку тепла – з обліку площі, що обігривається.

Таким чином, вищесказане дозволяє зробити **висновок**, що відносини, пов'язані з постачанням і використанням теплової, електричної

енергії, а також інших видів енергії і природного газу, є невід'ємною частиною сучасного життя. Надійне й ефективне постачання енергетичних та інших ресурсів – основа поступального розвитку економіки країни і невід'ємний чинник забезпечення дотримання конституційних прав громадян.

Цивільне право і спеціальні закони визнають енергію незвичайним об'єктом (зі специфічними властивостями), вважають її товаром і використовують у правовому регулюванні відносин, пов'язаних із її отриманням і використанням, елементи, характерні для речей. Прагнення обґрунтувати можливість поширення на «товарні» об'єкти режиму об'єктів права власності – це прагнення вирішити проблему постійного розширення кола об'єктів цивільних прав, і концепція ототожнення енергії з товаром покликана врегулювати цю проблему. Проте стосовно теплової енергії – це фікція, яка дозволяє визнавати речами «безтілесні» майнові об'єкти. До того ж через визнання теплової енергії та інших видів енергії «товаром» проблему об'єктів цивільних прав не вирішити. Такий підхід до визначення поняття об'єкта цивільних прав не завжди може бути застосований як правовий прийом оформлення відносно нових об'єктів права. Крім того, саме поняття «товару» достатньо широке і не має в праві вичерпного змісту.

Список використаної літератури

1. Осипчук Е. Л. договор энергоснабжения в системе договорных отношений на рынке электрической энергии России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Осипчук Екатерина Леонидовна. – М., 2004. – 226 с.
2. Гамбаров Ю. С. Курс гражданского права. Часть общая. Т. 1 / Ю. С. Гамбаров. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1911. – 793 с. – Репринт. копия.
3. Курс германского гражданского права: Введение и общая часть. Т. 1. Полут. 2 / Эннекцерус Л. ; под ред. с предисл.: Генкин Д. М., Новицкий И. Б. (пер.) ; пер. с нем. – М. : Иностран. лит., 1950. – 483 с.
4. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации : в 3 т. Т. 1 / под ред. Т. Е. Абовой, А. Ю. Кабалкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт-Издат, 2007. – 356 с.
5. Гражданское право : учебник : в 2 т. Т. 2 / отв. ред. Е. А. Суханов. – М. : БЕК, 1998. – 816 с.
6. Цивільний кодекс України. – Х. : Одиссей, 2006. – 424 с.
7. Торговля. Термины и определения [Электронный ресурс] : ГОСТ Р 51303-99. – Введ. 1999–11–08. – Режим доступа: <http://www.zakon.kuban.ru>.
8. Про зовнішньоекономічну діяльність : закон України від 16 квіт. 1991 р. № 960-ХІІ // Відомості Верховної Ради України – 1991. – № 29. – Ст. 377.
9. Про теплозабезпечення : закон України від 2 черв. 2005 р. № 2633-IV // Голос України. – 2005. – № 121.
10. Про електроенергетику : закон України від 16 жовт. 1997 р. № 575/97 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 1. – Ст. 1.

Надійшла до редколегії 08.11.2010

ТОПОРКОВА М. Н. ТЕПЛОВАЯ ЭНЕРГИЯ КАК ОБЪЕКТ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ

Рассмотрены различные концепции ученых, положения нормативно-правовых актов по вопросу принадлежности тепловой энергии к объектам гражданских прав.

TOPORKOVA M. THERMAL ENERGY AS AN OBJECT OF THE CIVIL RIGHTS

Different conceptions of scientists, positions of legal acts are considered on the question of belonging of thermal energy to the objects of civil rights.